

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

FARG'ONA DAVLAT UNIVERSITETI

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR**

1995-yildan nashr etiladi
Yilda 6 marta chiqadi

**2024/3-SON
ILOVA TO'PLAM**

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

B.A.Abduvaliyev Farg'ona vodiysi hududida uy parrandalari gelmintlarining o'rganilishi bilan bog'liq ma'lumotlar	648
M.R.Xolikulov, S.B.Xatamova Farg'ona shahar tabiiy yer osti buloq suvlarining gidroekologik holati.....	652
M.X.Akbarova, M.A.Davidov, Z.N.Jo'rayev Farg'ona vodiysi florasida tarqalgan <i>Scutellaria</i> turkumi turlarining hayotiy shakllari tahlili	657
T.Rahimova, M.X.Akbarova, S.Usmonov, O.A.Turdiboyev Pyatayeva Anna Danilovna (1906 – 1981)	662
M.X.Akbarova, O.Turdiboyev <i>Scutellaria glabrata</i> (Lamiaceae) lektotipifikatsiyasi	667
M.X.Akbarova, Turdiboyev, R.Y.Ruzimatov, M.R.Xolikulov Xamidov G'ulom Xamidovich (1936–2024)	670
M.A.Davidov, R.E.Soibnazarov Bo'yoqbop drok-(<i>Genista tinctoria</i>) o'simligini ayrim bioekologik xususiyatlari	674
G.N.Shokirova Agrotexnik usullar samaradorligini aniqlash	677
I.P.Уринбоев, Ф.Р.Жумабоева Опыление и плодоношение цветков вида липа (<i>Tilia tomentosa</i>), интродуцированного в ферганскую урбанофлору.....	682
M.A.Давидов, И.Р.Уринбоев Опыление и цветение видов липы во флоре города Ферганы.....	686
M.A.Masodiqova Eribidae oilasi vakillari va ularning zararkunandalik darajasi	689
M.A.Masodiqova Eribidae oilasi (<i>Limantria dispar</i>) turining toksonomiyasiga oid o'zgarishlar va zararkunandalik darajasi	692
V.Mahmudov, B.Y.Hamraliyev Shohimardonsoy havzasining noyob dorivor o'simliklari, ularni muhofaza qilish.....	695
M.Q.Asadova Poliploidiya va uning boshqoli o'simliklar seleksiyasidagi ahamiyati	698
M.M.Mamajonova, V.Mahmudov Farg'ona viloyati sharoitida dorivor <i>Cassia angustifolia</i> L o'simligining introduksiyasi va istiqbollari	701
S.M.Xaydarov, F.N.Mingboyev Akvakultura uchun ankistrodesmus mikrosubo'tini Chu-13 ozuqa muhitida biomassasini orttirish	703
S.M.Xaydarov, B.E.Nishonov, F.N.Mingboyev Baliqchilikda muxim ahamiyatga ega bo'lgan <i>Daphnia magna</i> biomassasini oshirishda mikrofitlardan foydalanish	706
Z.A.Yusupova Yozyovon cho'llari davlat tabiat yodgorligi florasini	709
Z.A.Yusupova, F.B.Sayramov Mavrak turlarining xalq tabobatida hamda tibbiyotda qo'llanilishi.....	712
Z.A.Yusupova O'zbekistonda uchraydigan Lamiaceae turlarining dorivor salohiyati va bioekologik xususiyatlari	717
M.P.Yuldashova Farg'ona vodiysi kanallari algoflorasining taksonomik tahlili (JFMK, SHFMK, KFMK lari misolida)	721
M.K.Asadova Нектарозапас медпродуктивных угодий южных областей Узбекистана и некоторые теоретические основы их использования	726
V.Mahmudov, M.K.Jabbaraliyeva Био-экологические свойства лекарственных растений ферганской долины применяющие при заболевании бесплодия	729

UO‘K: 595.786:632.7

ERIBIDAE OILASI VAKILLARI VA ULARNING ZARARKUNANDALIK DARAJASI**ПРЕДСТАВИТЕЛИ СЕМЕЙСТВА ERIBIDAE И СТЕПЕНЬ ИХ ВРЕДИТЕЛЯ****REPRESENTATIVES OF THE ERIBIDAE FAMILY AND THEIR DEGREE OF PEST****Masodiqova Mohidabonu Abduvohidjon qizi**

Farg‘ona davlat universiteti, botanika, biotexnologiya va ekologiya kafedrasida o‘qituvchisi

Аннотация

Maqolada Eribidae (Tengsiz ipakchi) oilasining, Sharqiy Farg‘ona hududida uchrovchi ayrim turlari o‘rganilib, ushbu turlarining atrof muhitga zarar keltirish darajasi keltirib berilgan. Eribidae oilasiga o‘simliklar va qishloq xo‘jaligi uchun zararli bo‘lishi mumkin bo‘lgan ko‘plab boshqa turlar ham kiradi. Ushbu zararkunandalarga qarshi kurash ko‘pincha kompleks yondashuvni talab qiladi, bu kimyoviy va biologik kurash usullarini qo‘llashni o‘z ichiga oladi. Olingan natijalar sohaga oid ayrim amaliy va nazariy muammolar va yechimlarni topishga imkon beradi.

Аннотация

В статье рассмотрены некоторые виды семейства Eribidae (Бесподобные шелковичные черви), встречающиеся в Восточной Ферганской области, и указан уровень ущерба, наносимого этими видами окружающей среде. Семейство Eribidae включает множество других видов, которые могут нанести вред растениям и сельскому хозяйству. Борьба с этими вредителями часто требует комплексного подхода, который может включать использование химических и биологических методов борьбы. Полученные результаты позволяют найти некоторые практические и теоретические проблемы и решения, связанные с этой областью.

Abstract

The article examines some species of the Eribidae family (Peerless silkworms) found in the Eastern Fergana region, and the level of damage these species cause to the environment is given. The Eribidae family includes many other species that can be harmful to plants and agriculture. Controlling these pests often requires a comprehensive approach, which may include the use of chemical and biological control methods. The obtained results allow to find some practical and theoretical problems and solutions related to the field.

Kalit so‘zlar: eribidae oilasi, oziq-ovqat, zararkunandalar, mevali daraxt, zararli, lichinka, ipak, oziqlanish.**Ключевые слова:** семейство eribidae, пища, вредители, плодовое дерево, вредитель, личинка, шелк, питание.**Key words:** eribidae family, food, pests, fruit tree, pest, larva, silk, eggs, nutrition.**KIRISH**

O‘zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so‘ng aholining turmush darajasini tubdan yaxshilashga va oziq-ovqat havfsizligiga jiddiy e‘tibor qaratdi. Jumladan, insonlarni oziq-ovqatga bo‘lgan ehtiyojini qondirishda qishloq ho‘jaligi asosiy o‘rinda turadi. Qishloq ho‘jaligi ekinlaridan mo‘l va sifatli hamda ekologik toza hosil olish uchun soha rivojiga jiddiy e‘tibor qaratish lozim. Bu borada mevali daraxtlarning zararkunanda turlari tarkibini, bioekologiyasini va ularga qarshi kurashishning samarali usullarini ishlab chiqish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biri bo‘lib qolmoqda Hosildorlikning keskin pastlash holatlari bog‘dorchilik rivojiga jiddiy zarar yetkazadi. Hususan asosiy turlar sifatida agrotsenozining zararli komponenti bo‘lgan Hashorotlar yer yuzida juda keng tarqalgan bo‘lib, ular asosan zararkunandalar yoki parazitlar sifatida qaraladigan organizmlar guruxidir.

ISHNING MAQSADI

Tadqiqotning maqsadi Eribidae oilasi vakillari o‘simliklarga keltiradigan zarari yuqoriligi bilan ajralib turadi. Ushbu oila vakillarining zarar keltirish darajasi yuqori bo‘lishiga qaramasdan, ilmiy manbalarda kam yoritilgan. (Khamrayev, 2013; 1-67 b; Urumov; 1994; 1-23-b.) Mualliflarning ta’kidlashicha eribidae oilasi vakillari lichinkalari o‘simliklarni ko‘plab turlari bilan oziqlanishi sababli, barcha mintaqalarda erkin va keng tarqalishiga imkon beradi.

I Sinf (Cass) Insects Linneus

II Turkum (Order) Lipidoptera Lynne's

III Oila (Family) Eribidae

Sharqiy Farg'ona sharoiti zararkunanda hasharotlari tur tarkibi, bioekologik xususiyatlari va zarar keltirish darajalarini keng qamrovli o'rganishni taqozo etadi. Olingan natijalar sohaga oid ayrim nazariy va amaliy muammolar va echimlarni topishga imkon beradi. Olib borilgan tadqiqot ishimizda Sharqiy Farg'ona va unga chegaradosh hududlarida olib borilgan kuzatish ishlari asos bo'ldi. Ixtisoslashgan zararkunandalar mavsumiy rivojlanish biologiyasi va ekologiyasini o'rganishga oid amaliy tajribalar hamda kuzatish ishlari ushbu hududlarda olib borildi. Eribidae oilasi vakillari yer yuzining barcha qit'alarida juda keng tarqalgan va ko'plab qishloq xo'jaligi zararkunandalarini o'z ichiga oladi. Eribida oilasi vakillarining o'simliklarga bo'lgan ta'siri natijasida iqtisodiy zarari yuqori hisoblanadi. Chunki ular nafaqat yopiq urug'li o'simliklar balki ochiq urug'li, ignabargli o'simliklarni ham jiddiy zararlaydi. Ushbu oila vakillari hammaxo'r hashoratlardir. Tuxum massalari, odatda, daraxtlarning shoxlari va tanasiga qo'yiladi, lekin har qanday himoyalangan joyda, jumladan, toshlar, barglar va transport vositalarida topilishi mumkin. Tuxumlar tuklar bilan qoplangan. Qoplama yirtqichlar va parazitlardan himoya qiladi va tuxumlarni sovuqdan izolyatsiya qilish va namlikni yopish uchun muhim. Tuxum ichidagi lichinka qo'yilgandan keyin taxminan bir oy ichida to'liq rivojlangan bo'lib, qishlash uchun diapauzaga kiradi. Asosan ularning lichinkalari kuchli havf tug'diradi va tarqalishi qulaydir. Masalan Lichinkalar etologiyasida shunday hususiyat borki o'sishi uchun yetarli barglar bo'lsa ham, ipak iplarga osilib, shamol ularni havoga ko'tarishini kutadi va asosan shamol vositasida tarqaladi.

NATIJALAR VA ULARNING MUHOKAMASI

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki lichinkalar birinchi tuxumdan chiqqanda taxminan 3 millimeter uzunlikda bo'ladi va tez oziqlanishi sababli, qisqa vaqt ichida 50 yoki 90 millimetrgacha o'sadi. Lichinka avval barg tuklari bilan oziqlanadi, so'ngra barg epidermisiga o'tadi. Lichinkalarning barg epidermosti bilan oziqlanishi sababli, o'simliklarning fotosintez jarayoniga sezilarli ravshda to'sqinlik qiladi.

Buying natijasida o'simliklar jiddiy zarar ko'radi. Oziqlanish kunduzi, asosan ertalab va kech tushdan keyin sodir bo'ladi. Lichinka o'sib ulg'aygan sari oziqlanish kunduzi bo'ladi. tungi faoliyatda ovqatlanmaganda, lichinka bargning pastki tomonida qoladi va biriktirish uchun ipak o'raydi. Shuning uchun ham ushbu oilaga teng sizipakchi nomi ham berilgan. Izlanishlarga ko'ra, bu zararkunandalar aralashuvsiz yiliga 21 km ga tarqaladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bo'ronlar tarqalishni tezlashtirishi mumkin, kuchli sharq shamollari lichinkalarni kamida 80 km masofaga olib

BIOLOGIYA

o'tgan degan xulosalar mavjud. O'tin tashish tuxum tarqalishining keng tarqalgan usuli hisoblanadi, chunki bu oila vakillari o'lik yog'ochga tuxum qo'yadi. Tarqalishini kamaytirish uchun dunyo bo'yicha o'tin harakatini cheklashga urinishlar ham qilingan.

Eribidae oilasi vakillarining eng rivojlangan davri qaldirg'ochlarning ko'payish davri bilan bir-biriga mos keladi. Tajribalar shuni ko'rsatadiki, ma'lum bo'lgan patogenlari va lichinkalari tana suyuqligi qaldirg'och bolalarining omon qolishiga salbiy ta'sir qiladi va tana suyuqligi o'limga olib keladi. Tajribada qaldirg'och polaponlari bilan ushbu oila vakillari keng tarqalgan bir-biriga yaqin dalaga joylashtirilganda parazitlik darajasi yuqori bo'lgan. Ular keng tarqalgan defoliatsiyaga olib keladi va iqtisodiyotga millionlab dollar zarar keltiradi. Defoliatsiya natijasida o'simliklarda barglarning ko'plab to'kilishi kuzatiladi. 1970 yildan 2010 yilgacha jami defoliatsiya 325 000 km² ni tashkil etgan.

XULOSA

Eribidae oilasining barcha turlari zararkunandalar emasligini yodda tutish lozim. Ularning ko'pchiligi ekotizmida yirtqichlar yoki o'simliklarning changlatuvchilari uchun oziq-ovqat sifatida muhim rol o'ynaganligi sababli oziqa zanjirida alohida o'rin tutadi. Ushbu olib borilgan kuzatishlarimiz natijalari shuni ko'rsatadiki zararli turlarning populyatsiyalarini kuzatib borish va ekinlar, o'rmonlarni saqlab qolish uchun ularni nazorat qilish choralari ko'rish lozim. Ushbu zararkunanda tur va unga qarshi ko'pincha ko'mpleks yondashuvni talab qiladi va samarali biologik kurash choralari ishlab chiqishni taqazo etadi. Buning natijasida o'simliklarda keng qamrovli defoliatsiyalarni oldini olish imkonini beradi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yaxontov V.V. - O'rta Osiyoda qishloq ekinlarining va mahsulotlarining zararkunandalarini va ularga qarshi kurash. Darslik- T., 1962. -186 b.
2. Khamraev A.Sh. Soil organisms and entomocomplexes in Khorezm and Karakalpakstan (Uzbekistan) // ZEF BONN (pdf 544 kb) <http://www.horesm.uni-bonn>, июнь, 2013 // Soil ecology, N 6. -P. 1-67.
3. Xo'jayev Sh.T. Xolmurodov E.A. "Entomologiya, o'simliklarni zararkunandalardan uyg'unlashgan himoya qilish, qishloq xo'jalik kinlarini himoya qilish va agrotoksikologiya asoslari" Darslik-Toshkent "Fan" nashriyoti, 2009. 396 b.
4. Urunov A. Entomocomplexes of alfalfa agrobiocenosis in the south of Karakalpakstan: Abstract of thesis. dis. ...cand. biol. sci. -Tashkent, 1994. -23 p.
5. Zokirova G.M. Farg'ona vodiysi ochiq urug'li o'simliklarining entomofaunasi: Biol. fan. Fals dokt. (PhD) diss... -Farg'ona, 2023. — 112 b.
6. Zokirova G.M. – b.f.f.d (PhD), Masodiqova M. A. – o'qituvchi, Farg'ona davlat universiteti TENGSIKZ IPAKCHI (*OCNERIA DISPAR* LINNAEUS, 1758) NING TARQALISH AREALLARIGA DOIR MA'LUMOTLAR Farg'ona, 2023. 58-60 b.